

Het mannengasthuis voor Boxtelaren en Liempdenaren

Vermeend wanbeheer van een rentmeester

Tot in de 20-ste eeuw konden Boxtelse en Liempdse vrouwen en mannen, die op hun oude dag 'alleen op de wereld' kwamen te staan, omdat zij ongehuwd of kinderloos waren gebleven, zich laten opnemen in het Boxtels Vrouwen- of Mannengasthuis. In deze twee gasthuizen werden ook getrouwde, kinderrijke bejaarden liefdevol verzorgd, indien hun kinderen door armoede of andere trieste oorzaken niet in staat waren - of niet van plan waren - om zelf voor hun gebrekkige vader of moeder te zorgen.

Het oudste gasthuis

De oudste vermelding van een Boxtels gasthuis staat in het Bosch' Protocol.(1) In een koopakte van 9 december 1407 wordt melding gemaakt van 'het gasthuis in Boxtel'. Het Boxtels gasthuis was in die tijd een huis waarin zowel passanten en pelgrims naar het Heilig Bloed te Boxtel, als ook bejaarden, armen en zieken werden opgenomen. Het ging dus om hulpbehoevenden die steun van andere personen nodig hadden, omdat familie of vrienden ontbraken dan wel zich verontschuldigde. Om die bijstand op een geordende manier te kunnen geven was 'de Tafel van de heilige Geest' ingesteld; een liefdadigheidsinstelling die voor de bedeling der armen en de verpleging der zieken zorg droeg. De bestuursleden ervan werden 'Meesters van de Tafel van de heilige Geest' genoemd. Onder hun verantwoordelijkheid viel ook dit gasthuis, dat op de Boxtelse Markt stond, en waar arme pelgrims eten, drinken en een bed konden krijgen, en waar oude, arme, invalide mensen werden verzorgd.

Dankzij een oorkonde van 9 juni 1459, die in het Lateraans archief te Rome ligt, weten

wij dat rond die tijd in Boxtel een nieuw en groter gasthuis op de Markt werd gebouwd. Misschien was het bestaande gebouw te bouwvallig of te klein geworden, omdat het aantal pelgrims naar het Heilig Bloed in die tijd toenam. Deze toename was ook de oorzaak van de vergroting van de Boxtelse Sint-Petruskerk. In die pauselijke oorkonde staat dat gelovige pelgrims in Boxtel een bijzondere aflaat konden krijgen maar wel onder andere op voorwaarde, dat die persoon een aalmoes voor het 'armenhospitaal' gaf dat toen in aanbouw was. Volgens Dorenbosch bestond dit gasthuis zeker in 1604 niet meer en werd 'op nagenoeg dezelfde plaats ... in 1646 het nu nog bestaande Vrouwengasthuis van Magdalena van der Stappen gebouwd'.

Het vrouwengasthuis van Magdalena van der Stappen.

Dankzij verschillende goederen die Magdalena van der Stappen, weduwe van de Bossche drukker Jan Scheffers, in haar testament had nagelaten voor een gasthuis voor 16 oude of gebrekkige vrouwen, kon een nieuw gasthuis op de Markt worden gebouwd. Na instemming van de heer van Boxtel en Liempde gaven op 15 mei 1645 ook de Boxtelse bestuurders aan de meesters van de Tafel van de heilige Geest toestemming tot de oprichting van dit speciale huis.(2) Het reglement werd op 25 april 1645 door de Staten-Generaal te 's-Gravenhage goedgekeurd. Er staat in dat vrouwen, geboren te 's-Hertogenbosch, Boxtel of in 'het ressort' van Boxtel, voor opname in aanmerking kwamen. Onder het ressort viel ook zeker Liempde. Dat betekent dat ook Liempdse vrouwen in dit huis onderdak konden krijgen.

Het mannengasthuis van Van Berendonck.

Spoedig daarna, op 20 september 1650, bepaalden Adriaen van Berendonck en zijn vrouw Maeyke Lamberts in hun testament, dat hun huis tot een Mannengasthuis zou worden omgevormd. Deze woning lag links naast het al genoemde Vrouwengasthuis en was bestemd voor vijf arme mannen. Voor opname in het mannengasthuis kwamen allereerst familieleden en vrienden van het echtpaar in aanmerking. Mochten er echter onder deze categorie niet voldoende gebrekkigen voor toelating te vinden zijn, dan konden ook mannen uit Boxtel, Liempde en zelfs Oirschot en Sint-Oedenrode worden opgenomen. Ook liet het echtpaar vastleggen wie er voor het regentschap en het rentmeesterschap over dit gasthuis in aanmerking kwamen. Allereerst werden Matheus, een broer van Adriaen van Berendonck, en Joost Hercules van den Weghe, een neef van de zijde van zijn vrouw Maeyken, tot regenten aangewezen. Het rentmeesterschap moest door de reeds genoemde broer Matheus en na hem door zijn oudste zoon worden vervuld.

Bloedverwanten vormen het bestuur

Het bestuur zou uit twee familieleden dan wel twee bloedverwanten van de stichters bestaan. Indien één van hen beiden zou sterven, dan moest de overgebleven regent een lid uit de familie of uit de groep bloedverwanten van de stichters vragen om samen in een kiescommissie te willen gaan zitten, die allereerst kandidaten voor deze functie binnen de familie of groep bloedverwanten moest zoeken. Daarna moest uit alle kandidaten een nieuwe bestuurder worden gekozen. Als er binnen die afgesproken tijd niemand voor die functie zou zijn gekozen, benoemde de heer van Boxtel en Liempde een lid uit de familie of groep bloedverwanten van de stichters tot regent.

Het rentmeesterschap moest steeds door een lid binnen beide families of beide groe-

pen bloedverwanten van de stichters worden vervuld. Na Matheus van Berendonck moest de oudste zoon van hem tot administrateur worden benoemd. Na hem kwam een ander familielid of bloedverwant daarvoor in aanmerking. Wanneer de rentmeester was overleden, werd meestal de oudste, zittende regent tot rentmeester benoemd en werd er in zijn plaats vanuit de familie of groep bloedverwanten van de stichters iemand anders tot nieuwe regent gekozen. Indien ook hier binnen twee maanden geen opvolger voor dit rentmeesterschap was gevonden, benoemde de heer van Boxtel en Liempde een familielid dan wel bloedverwant van de stichters tot administrateur.

Jan van den Weeg

In 1796 rezen er problemen rond de aanstelling van de rentmeester van het Mannengasthuis. Wat was er gebeurd? Eind 18de eeuw was Adriaan Marcelis Goossens rentmeester van dit gasthuis. Nadat hij rond 1788 was overleden, werd binnen de groep bloedverwanten van de stichters naar een nieuwe rentmeester gezocht. Volgens leden van de familie de Bresser, die bloedverwanten van de stichters waren, had Johannes Marcelis Goossens de opvolger van Adriaan moeten worden.⁽³⁾ Johannes was immers een broer van Adriaan en tevens de oudste kandidaat voor deze functie binnen de groep bloedverwanten. Bovendien zat Johannes al in het regentencollege van het Mannengasthuis. Hij was dus goed op de hoogte van het reilen en zeilen van het gasthuis. Hij had toen echter geen zin om dit rentmeesterschap te vervullen. Hij was van mening dat het regentschap voor hem al zwaar genoeg was.

Omdat de bewuste groep bloedverwanten, met name de familie De Bresser te weinig had ondernomen om iemand anders binnen de groep bloedverwanten als kandidaat voor het rentmeesterschap te vinden, was er na twee maanden nog niemand hiervoor

beschikbaar. Omdat de tijd voor het kiezen van een eigen lid uit de groep bloedverwanten voor deze functie was verstreken, benoemde de rentmeester van de heer van Boxtel en Liempde - overeenkomstig de wilsbeschikking van de stichters van het gasthuis - een nieuwe rentmeester, namelijk Jan van den Weeg.

Kritiek op de rentmeester

In 1796 bekleedde Jan van den Weeg reeds acht jaren deze functie maar de familie de Bresser was over hem niet tevreden. Hij deed alles op eigen houtje en betrok zijn collega-regent, Johannes Marcelis Goossens, niet in zijn beleid. Zo had hij zonder overleg bomen gekapt en het hout daarvan verkocht. Bovendien plantte hij geen jonge bomen op de open stukken land. Ook klaagden de mannen in het gasthuis over de slechte levensomstandigheden waarin zij verkeerden, sinds Jan rentmeester was. Vanwege dit gebrekkig beheer kwamen enkele leden van de familie de Bresser, te weten drie broers, Gijsbert, Adriaan en Hendricus, zonen van Gijsbert de Bresser en van Gertrudis van den Biggelaer, tegen Jan van den Weeg in opstand. Vanwege zijn wanbeheer verzochten deze drie De Bressers, die in Boxtel en Liempde woonden, Van den Weeg het rentmeesterschap aan Johannes Marcelis Goossens over te dragen. Van den Weeg beriep zich echter op zijn benoeming door de rentmeester van de heer van Boxtel en Liempde. Die benoeming was rechtsgeldig. Hij deelde daarom de broers de Bresser mee, dat hij alleen zou vertrekken, als de rechter hem daartoe zou verplichten. Omdat de broers geen langdurige en kostbare procedure tot afzetting wilden beginnen, vroegen zij de leden van de Boxtelse municipaliteit (= het dorpsbestuur) hun poging te steunen om Jan van den Weeg te dwingen de administratie van het gasthuis alsnog over te dragen aan Johannes Marcelis Goossens, de eerst-rechthebbende volgens de drie

broers. Daarom wensten zij dat het Boxtels bestuur de pachters van de gronden, die aan het Mannengasthuis toebehoorden, voortaan zou verplichten de afdracht van hun graan niet langer aan Van den Weeg maar aan Johannes Marcelis Goossens over te dragen.

Een kopie van deze brief waarin al deze wensen van de familie de Bresser stonden vermeld, werd op 18 januari 1796 door Boxtelse bestuursleden aan Jan van den Weeg overgedragen met het verzoek om binnen acht dagen te reageren. Hij moest zijn antwoord aan de Boxtels municipaliteit geven.

Het antwoord van Jan.

Jan van den Weeg wilde zijn rentmeesterschap echter absoluut behouden. Dat blijkt uit zijn antwoord aan de municipaliteit, dat hij haar op 16 februari 1796 toestuurde. Dat wil zeggen, dat hij geen 8 maar 29 dagen later hun brief beantwoordde. Hij noemde de bezwaren van de familie de Bresser volstrekt ongegrond. Bovendien hadden de drie broers geen bewijzen aangedragen om hun klachten te onderbouwen. Daarenboven was hij wettig door de rentmeester van de heer van Boxtel en Liempde aangesteld, omdat er na twee maanden van zoeken geen opvolger voor Adriaan Marcelis Goossens was gevonden. De stichters van het mannengasthuis hadden in hun testament overduidelijk bepaald wat er na die twee maanden moest gebeuren. En aldus was geschied. Ook had hij de administratie tot nu toe steeds met ijver en zorg behartigd. Hij eindigde zijn brief met het verzoek de aanklacht van de familie de Bresser van de hand te wijzen.

De Boxtelse bestuursleden lieten op dezelfde 16-de februari in de marge van de brief van Jan van den Weeg noteren, dat zijn antwoord hen had overtuigd en daarom het verzoek van de drie broers afwezen.

In dit artikel is aangegeven dat de zorg voor oude, arme, gebrekkige en zieke vrouwen en mannen uit Boxtel en Liempde oorspronkelijk lag bij het regentencollege van respectievelijk het Vrouwen- en Mannengasthuis. Later nam het klooster Duinendaal deze zorg geleidelijk aan over. Voor hun zieken en hulpbehoevende bejaarden waren de Liempdenaren voornamelijk op Boxtel georiënteerd.

Ook blijkt uit dit verhaal dat onder de bloedverwanten van de stichters van het Mannenhuis ruzie is ontstaan. Het is niet bekend hoe lang deze onderlinge verdeeldheid heeft geduurd. Maar wel is het zeer wonderlijk, dat in het gemeentearchief van Boxtel én in het rijksarchief te 's-Hertogenbosch geen documenten uit beide gasthuizen aanwezig zijn. Protocollen, notulen van vergaderingen of rekeningen, door de rentmeesters bijgehouden, zijn niet te vinden. Het lijkt haast onwaarschijnlijk dat van beide gasthuizen geen archiefmateriaal is bewaard. Voor het geval dat deze bronnen ergens liggen opgeslagen, is

het toch zeer nuttig om ze openbaar te maken, omdat dan zeer waardevolle bronnen meer aanwijzingen kunnen geven over de samenwerking tussen Boxtel en Liempde op het gebied van de verzorging en de verpleging van inwoners uit beide dorpen.

Hans de Visser

NOTEN

1. Bosch 'Protocol, Stadsarchief's-Hertogenbosch, RII 85, folio 244 r. Het gaat in deze akte om de verkoop van een erfdeel in een huis dat naast het gasthuis staat.

Dorenbosch P., Van gasthuis der armen tot modem geneeskundig- en verpleegcentrum (Boxtel 1971) 4.

2. Stukken betreffende de oprichting van het Vrouwengasthuis te Boxtel, RANB 's-Hertogenbosch, HuisArchief Stapelen, inv. nr. 76.

3. Register van ordonnanciën, uitgevaardigd door drossaard en schepenen, Gemeentearchief Boxtel, inv. nr. B 14, folio 83 r t/m 86 r.

Oude ansichtkaart van het mannen- en vrouwengasthuis op de Markt in Boxtel